

מדיניות הרבנות הראשית במוצרי חלב נוכרי

הרב אליהו בקשי-דורון

[פורסם בתחומין כג 463]

א. חלב שנחלב בידי נכרי

1. טעם האיסור משום חשש עירוב חלב טמא

2. במקום שאין חלב טמא

3. במקום שיש די 'חלב ישראל'

ב. אבקת חלב עכו"ם

1. גזירת 'חלב עכו"ם' לא נאמרה על מוצרי חלב

2. היתר המוצרים נאמר רק בשעת הדחק

ג. חלבוני חלב ואבקת חלבוני חלב

1. ההבדל בין חמאה וגבינה לשאר מוצרי החלב

2. הגזירה על גבינת עכו"ם

ד. למחמירים בחמאה, אף אבקת חלב אסורה

ה. טעמים להחמרה בחלב עכו"ם

1. האפשרויות לטעמים שונים

2. החשש לעירוב דבר טמא

ו. היש חשש אבר מן החי בחלבוני חלב?

1. היתר חלב - האם רק בחלב?

2. האם היתר מי חלב הוא רק בשעת הדחק?

3. כיצד ניתן להתיר דבר שפרש מתוך דבר אסור?

3. פנים חדשות באו לכאן

4. החשש לבליעת כלים

הרבנות הראשית לישראל קבעה נהלים בכשרות החלב ומוצרים, ולפיהם אין לייבא ארצה חלב שחלבו עכו"ם, גם אם יש לו תעודת כשרות מגוף כשרות מקובל. במוצרים שיש בהם אבקת חלב יש להוסיף בכיתוב ההכשר: "מכיל אבקת חלב נכרי". רבים שואלים מה טעם לנהלים אלה? מה ראתה הרבנות הראשית להחמיר בנושא חלב עכו"ם שאינו אלא מדרבנן, בעוד שבשנים קדמוניות התירה הרבנות אבקת חלב עכו"ם לחלוטין?

ובאותו נושא: כיום מפיקים מהחלב חלבוני חלב למיניהם, סוכר חלב ותכשירים שונים לתעשית המזון. יש אפוא צורך לקבוע האם גם במוצרים אלה חל האיסור של חלב שחלבו עכו"ם? ומה דינם כשהם מיוצרים בצורת אבקה או כדורים - האם דינם כאבקת חלב?

א. חלב שנחלב בידי נכרי

1. טעם האיסור משום חשש עירוב חלב טמא

חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו נאסר מהחשש שמא עירבו בו חלב טמא, כמבואר במשנה ע"ז (בבבלי להב) ושו"ע יו"ד סי' קטו. נחלקו הפוסקים האם האיסור הוא רק מחשש עירוב החלב הטמא, או שמטעם זה נאסר החלב בגזירת חכמים גם אם ברור שאין כל חשש לעירוב חלב טמא.

בשו"ת הרדב"ז (סי' אלף קמז) ובתשב"ץ (ח"ד סי' לב) כתבו, שהאיסור הוא רק מחשש תערובת; ובמקום שאין בהמות טמאות, ואין חשש לעירוב - חלב שחלבו נכרי מותר. דבריהם הובאו להלכה בפרי-חדש (יו"ד קטו, ו), והעיד שכך "מצאתי המנהג פשוט פה אמסטרדם, וכן נהגתי אני גם כן", שלא לחשוש לחלב נכרי במקום שלא מצוי חלב טמא. רוב הפוסקים חלקו עליו בזה, וכתבו שגם במקום שאין כל חשש עירוב חלב טמא, נאסר חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו בגזירה, דוגמת גבינת עכו"ם שנאסרה בכל מצב, גם אם בטל טעם הגזירה.

הלכה למעשה כתב הרב חיד"א בברכי-יוסף (יו"ד קטו, א) שהמנהג בכל גלילות טורקיה וארץ הצבי לאסור חלב עכו"ם, גם כשאין כל חשש עירוב חלב טמא. וכן כתבו האחרונים, שברוב המקומות נהגו להחמיר. בחתם-סופר (יו"ד סי' קז) הוסיף שלמנהג זה יש דין של נדר, שאיסורו מדאורייתא ולא רק מגזירת חכמים.

2. במקום שאין חלב טמא

גם לדעת האוסרים חלב עכו"ם מגזירת חכמים, אין זה כמו איסור גבינות עכו"ם האסורות בכל אופן, שהרי איסור חלב אינו אלא כשאין ישראל רואהו; ואם יש השגחה, ואפי' של יוצא ונכנס, שהנכרי ירא לערב דבר טמא, החלב מותר. לפי"ז כיום, כשהחלב ומוצרים משווקים באמצעות מחלבות גדולות, יש וודאות שאין חלב מבהמה טמאה באזור בכמות מסחרית. מלבד זאת, מוסדות המדינה מפקחים ומשגיחים מטעמי בריאות וכדומה, שלא להכניס חלב אחר מלבד חלב הטהורה, ואף מטילים קנסות על כל זיוף. לכן יש הסוברים, שדין חלב שחלבו נכרי בתנאים אלו, הרי הוא כדין ישראל רואהו. לפי סברה זו התירו ה"ר משה פיינשטיין (אגרות-משה יו"ד ח"א סי' מז ואילך) ועוד אחרונים להשתמש בחלב בחו"ל במקומות שאין להשיג בנקל חלב ישראל. הרמ"פ, שכאמור צידד להתיר, כתב שהוא עצמו אינו מיקל בדבר, וראוי להחמיר; רק שהנהגים היתר יכולים להסתמך על סברה זו, כיון שקשה למצוא חלב שחלבו ישראל בכל אתר.

3. במקום שיש די 'חלב ישראלי'

היתר זה, לדעת הכל, הוא קולא בעת הצורך, ולכן בארץ הקודש זבת חלב ודבש, במקום שיש חלב ישראל בשפע, אין סיבה לאשר חלב שחלבו נכרי. משום כך הרבנות אינה מאשרת לייבא חלב עכו"ם, או מוצרים שיש בהם חלב עכו"ם.

כך גם הנוהל בפת עכו"ם, שאסרוהו חז"ל בגזירה, אבל בשעת הרוחק הותרו פת פלטר, כשאין פת ישראל. לכן, בארץ ישראל אין סיבה להתיר פת עכו"ם, והרבנות אינה מאשרת יבוא כזה, גם אם נאפה בכשרות מוסמכת מחו"ל, שהרי בארץ יש שפע של פת ישראל.

הנוהל הנ"ל אמור על חלב עכו"ם ניגר, ולא על אבקת חלב עכו"ם, כפי שנבאר.

ב. אבקת חלב עכו"ם

1. גזירת 'חלב עכו"ם' לא נאמרה על מוצרי חלב

כאמור, חלב ישראל מצוי בארץ בשפע. אולם עד לפני כמה שנים לא היו מצויים אבקת חלב ומוצרי חלב, ואלה הובאו מחו"ל, שם יוצרו מחלב עכו"ם. כמו כן יובאו גבינות, שוקולד וממתקים שהכילו אבקת חלב עכו"ם. בארץ היו שהחמירו שלא לאוכלם, אולם רבים הקילו בגבינות ובמוצרי החלב המכילים אבקת חלב, בהסתמך על פוסקים, ובראשם ה"ר צבי פסח פרנק (הר-צבי יו"ד סי' קג), שגזירת חלב עכו"ם, גם במקום שאין כל חשש לעירוב חלב טמא, נגזרה על חלב במתכונתו, ולא על מוצר המופק מחלב. וראייה לכך - שלמרות הגזירה על החלב, בכל זאת גבינה המיוצרת מחלב לא נאסרה מצד חלב עכו"ם, כיון שחלב טמא אינו מתגבן. וכן הותרה החמאה - שלא גזרו רק על חלב. לכן, חלב שהפך לאבקה, ואין בו חשש של עירוב חלב טמא, מותר. על פי היתר זה הובאו לארץ גבינות מחו"ל אע"פ שיש בהם אבקת חלב עכו"ם, ובתעשיות המזון בארץ השתמשו בהיתר אבקת חלב זו, ורק המהדרין נמנעו מלאכלם.

אף החזון-איש (יו"ד מא,ד) שחלק עקרונית על דברי הר-צבי, לא יצא לאסור גבינות, וכתב מכתב שלא לפרסם איסור על הגבינות, כיון שלא היה בנמצא אז גבינות בהכשר. החזון-איש שם חלק על היתר אבקת חלב בהסתמך על היתר החמאה והגבינה. לדבריו, אבקת חלב אינה כחמאה וכגבינה, לפי שבהם אין אפשרות לחשש חלב טמא, ואילו אבקת חלב היא חלב שנתייבש, שאח"כ חוזר למתכונתו, ואסור כחלב עכו"ם.

2. היתר המוצרים נאמר רק בשעת הדחק

בסייעתא דשמיא, כיום במאמץ הרבנות ודורשי הכשרות, מייצרים בארץ אבקת חלב בשפע מחלב ישראל בהכשר מהודר, ויש גבינות ומוצרי מזון בשפע המכילות אבקת חלב ישראל. אכן, שלא כמו חלב נכרי, שרוב הפוסקים אסרוהו - דלא כפרי חדש, וגם היתרו של בעל אגרות-משה הנ"ל נאמר רק בדיעבד - היתרו של הרצ"פ פרנק החזיקו בו רבים להלכה אף לכתחילה, וכבר הוחזק בארץ שנים רבות. אולם כיון שרבים מבקשים להדר ולהחמיר כשיטת החזון-איש, ואין כל מחסור המצריך להתיר, קבעה הרבנות להוסיף בכיתוב ליד אישור ההכשר: "מכיל אבקת חלב נכרי". ללא כיתוב זה, יחששו רבים שמא מעורבת אבקת חלב נכרי במוצר, וימנעו מלאכלו. ועוד, יצרנים ויבואנים רבים נכחו לדעת שהציבור צורך כשרות מהודרת ללא היתרים, ויותר ויותר הם משתמשים באבקת חלב ישראל, הנקי מכל חששות.

כך הנהיגה הרבנות גם במוצרים שיש בהם ג'לטין מעצמות בהמות. אמנם ג'לטין מן החי הותר ע"י גדולים, ועל פי היתר זה הכשירו מוצרים רבים; ובכל זאת, כיון שיש גדולים שהחמירו בג'לטין מן החי, ויש כיום תחליפים למוצר ללא חששות - קבעה הרבנות בתחילה שיש לכתוב על מוצר המכיל ג'לטין "מכיל ג'לטין מן החי". כיתוב זה הביא לכך שהביקוש לג'לטין כשר גבר, וכיום בס"ד ההנחיות הן לאשר בארץ רק ג'לטין המיוצר מבהמות כשרות שאין בו כל חשש.

ג. חלבוני חלב ואבקת חלבוני חלב

1. ההבדל בין חמאה וגבינה לשאר מוצרי החלב

החלב מורכב משומן, מחלבונים, ממים, מסוכר וממינרלים שונים. בעבר ידעו להפריד רק את השומנים לחמאה, ולגבן את החלב לגבינה באמצעות הפרדת מי החלב. כיום, באמצעות ידע ומיכשור חדיש מפרידים את החלב לחלבונים בפני עצמם, ולסוכר ולמינרלים המצויים בו. את החלבונים ואת סוכר החלב המופרד מייבשים, וכך נוצרות אבקות חלבוני חלב, אבקת סוכר חלב ועוד. חלבוני החלב והקזאין למיניהם משמשים רבות בתעשיית החלב, במאכלי תינוקות (מטרנה) ובכל תעשיית המזון. השאלה היא: האם גם מוצרי החלב הללו יש בהם גזירת חלב עכו"ם, או שמא אינם בכלל הגזירה?

כמו כן יש לברר מה דינה של אבקת החלבונים לדעת החזון-איש, שאסר אבקת חלב נכרי? נפקא מינה כיצד לנהוג ביבוא מוצרים המכילים חלבוני חלב עכו"ם, ואבקת חלבוני חלב עכו"ם.

לדעת הרצ"פ בהר-צבי, שאבקת חלב עכו"ם מותרת, כיון שהגזירה אמורה על חלב במתכונתו ולא על אבקה, הוא הדין בחלבונים שמיוצרים ממי חלב, וק"ו כשמייבשים את החלבונים לאבקה, שדינם כאבקת חלב עכו"ם שהתירוה. כאמור, החלבונים והסוכרים מופקים ממי החלב לאחר שהחלב עובר תהליך גיבון, המפריד בין הגבן לבין מי החלב. השאלה תישאר לדעת החזון-איש, שאסר אבקת חלב עכו"ם, ולדעתו הוא חלב ממש אלא שנתייבש. א"כ מה הדין בחלבונים שאינם חלב ממש, אלא מוצר המופק מהחלב - האם דינם כחמאה וכגבינת נכרים שאינם בגזירת חלב עכו"ם? לפי סברה זו יש להתיר חלבונים, ואין לכתוב "מכיל אבקת חלב נכרי", לפי שהחלבונים אינם חלב נכרי.

נראה שהחזון-איש לא אסר אבקת חלב רק משום שהיא חלב ממש אלא שנתייבש. נראה שגם אם אין היא חלב ממש, אלא מוצר המופק מחלב, בכל זאת היא אסורה כמו כל איסור הנשאר בעינו גם אם התפרק למרכיבים שונים. חמאה וגבינה הותרו לא משום שאינם חלב, אלא מפני שאין מציאות שיהא בהם חלב טמא. לעולם הם כחלב שחלבו עכו"ם וישראל רואהו שמותר. מה שאין כן אבקת חלב. גם אבקת החלבון היא חלק מחלב עכו"ם עצמו, ויש לאוסרה מטעם הגזירה, שהרי אפשר לייבש גם חלב טמא ולהפיק ממנו אבקת חלבון. לכן לדעת החזון"א נראה שגם אבקת חלבון החלב או סוכר חלב אסורים בכלל גזרת חלב עכו"ם.

2. הגזירה על גבינת עכו"ם

חלבוני החלב ואבקת החלבונים יש בהם צד לאיסור, לא רק משום חלב שחלבו עכו"ם. יש מקום לאוסרם גם מחמת גזירת גבינת עכו"ם, לפי שיצורם הוא לאחר שמגבנים את החלב כשמי החלב נפרדו מהגבן. שיטת הגיבון וייצור החלבונים נעשית בשתי דרכים: יש גיבון ממש ע"י אינזים שמזקק את כל מי הגבינה, ויוצר גבינה כדוגמת הגבינות הקשות. בשיטה זו ודאי שיש מקום לאסור את מי הגבינה והחלבונים המופקים מהם. ויש חלבונים המופקים מגיבון ע"י החמצה של חומצות, שהופכות את הגבן לגבינה רכה דוגמת הקוטג' וכד'.

בגיבון כזה נחלקו הפוסקים אם יש בגיבון ע"י החמצה משום איסור גבינת עכו"ם. הר"מ פינשטיין (אגרות-משה יו"ד ח"ב סי' מח) כתב שגבינות רכות אין בהם משום איסור גבינת עכו"ם, לפי שהאיסור הוא משום שמעמידים בקיבת נבילה. העמדה זו היא בגיבון קשה, כדוגמת הגבנה ע"י אנזים, ואילו גיבון רך לא נאסר כגבינה שמעמידים בקיבת נבילה. לשיטה זו אכן אין לאסור חלבונים המופקים מגיבון בהחמצה. אולם ערוך-השלחן (יו"ד קטו, טז) כתב שכל גיבון, גם רך ביותר, נאסר מדין גבינת עכו"ם. וכ"כ בחכמת-אדם (סז, ז). ומצאנו שאסרו את היוגורט משום גבינת עכו"ם (עי' כף-החיים קטו, טו). לפי"ז גם מי הגבינה אסורים, וכן החלבונים המופקים מהם. יש לציין שגם הרמ"פ באגרות-משה לא התיר גבינות קוטג' בשופי; רק כתב שיש ללמד זכות על האוכלים.

לאור הדברים, יש מקום להחמיר את חלבוני הגבינה גם לדעת בעל הר-צבי, שהתיר אבקת חלב עכו"ם, לפי שהחלבונים יש בהם איסור גבינת עכו"ם, ומסתבר שגם אבקת גבינה אסורה. לפי"ז היה ראוי להוסיף את הכיתוב "מכיל חלבוני חלב עכו"ם", משום שגם המתירים אבקת חלב יאסרו חלבוני עכו"ם. אולם אי אפשר לפרט כל חומרא, ובדרך כלל המהדרין הנהירים מאבקת חלב, יזהרו גם בחלבוני חלב. עכ"פ ברור שאם משתמשים בחלבונים, יש לכתוב "מכיל אבקת חלב נכרי".

בעקבות כיתוב זה, ובסייעתא דשמיא, גבר הביקוש לחלבונים כשרים, ונפתח מפעל של 'תנובה' לייצור חלבונים מחלב ישראל. על ידי כך התרבו המהדרין לצורך רק מוצרים העשויים מחלבוני חלב ישראל.

ד. למחמירים בחמאה, אף אבקת חלב אסורה

נראה, שגם לדעת בעל הר-צבי, שהתיר אבקת חלב נכרי, וכתב שאינה בכלל הגזירה, היינו רק בשעת הצורך. נראה שאף לדעתו יש מקום להחמיר, לפחות מצד המנהג. שהרי כל היתר אבקת החלב מבוסס על היתר החמאה, שאינה חלב כמתכונתו. והנה בחמאה נפסק בשו"ע (יו"ד קטו,ג): "החמאה של עכו"ם - אין מוחין לאנשי המקום שנוהגים בו היתר. ואם רוב בני המקום נוהגים איסור - אין לשנות. ובמקום שאין מנהג - אם בשלה עד שהלכו צחצוחי החלב, מותרת". מקור הדברים מהרמב"ם (הל' מאכלות אסורות ג,טו) שכתב שהנוהגים לאסור חמאה - אע"פ שודאי אין בה חשש עירוב חלב טמא, לפי שחלב טמא אינו עומד - אסורה מפני צחצוחי חלב טמא שאולי נשאר על החמאה. ולכן - כמוש"כ בהל' טז - אם בישל החמאה, שזיקקה מצחצוחי חלב, מותרת. אולם השו"ע כתב הלכה זו רק במקום שאין מנהג; ואילו במקום שנהגו שלא לאכול חמאה, אין לאכול גם אם בישלו החמאה ואין בה כל חשש.

זוהי סברת הרשב"א, שהמנהג לאסור חמאה בכל גוונא, גם לאחר בישול, כמו שהובא בטור בסי' זה בשמו: "והרשב"א אסר חמאה אף לאחר בישול. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל היה אומר, שלא היה יודע בה טעם ברור לאסור, אלא שנהגו בו איסור. לכן לא היה מוחה לאנשי המקום שנוהגין בו היתר. אבל אם רוב המקום נוהגין בו איסור, אין לאדם לשנות". האחרונים ביארו את סברת הרשב"א, שחמאה אסורה מגזירת גבינת עכו"ם, וכך משמע בתשובת הרדב"ז ועוד. והנה לסברה זו, שהחמאה אסורה אם מדין גבינת עכו"ם או מטעם אחר כל שהוא, ברור שהאיסור נאמר גם על מוצרי חלב ולא רק על חלב במתכונתו. ואם חמאה אסורה, אע"פ שאין לה לא תואר ולא טעם חלב, אבקת חלב ודאי שאסורה למנהג זה.

בנודע-ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' סו) כתב שהנוהגים בחמאה כסברת הרשב"א, אסור הדבר עליהם משום נדר דאורייתא, וחמור הדבר מדין איסור חלב עכו"ם שאינו אלא מדרבנן. והנה בענין חמאה רבו מקומות שאוסרים גם אם בשלוה ואין כל חשש חלב טמא, ולפי"ז ברור שיש לאסור אבקת חלב גם לדעת הר-צבי. לכן נכון לציין הכיתוב "לאוכלי חלב נכרי" - להזהיר את הנוהגים איסור בחמאה.

מכאן תשובה לטוענים על הרבנות שמחמירה בדין חלב עכו"ם ובספיקות חלב עכו"ם ואבקת חלב. הרי זה משום שכך נהגו גדולי עולם להחמיר, וחששו בזה לאיסור נדר דאורייתא. מלבד זאת, שכיום אפשר להבין יותר את דברי חכמים בהלכה זו וחומרתם, כפי שנבאר.

ה. טעמים להחמרה בחלב עכו"ם **1. האפשרויות לטעמים שונים**

הלכות חלב שחלבו עכו"ם נאמרו במסכת ע"ז בין ההלכות שגזרו על פיתן, יינם ושמנם. הלכות אלו יסודן בדיני הרחקה מעכו"ם. מקומן של הלכות חלב וגבינה

עכו"ם בשו"ע יש בו ללמד, שאינם רק מחשש לעירוב חלב טמא בלבד, כשאר הלכות מאכלות אסורות, אלא יש בו גם משום הרחקה מעכו"ם.

בדין גבינת עכו"ם לא נזכר טעם האיסור במפורש. ובמשנה (ע"ז כט,ב), כששאלו על כן, לא השיבו אלא: "השיאם לדבר אחר", וכפרש"י: "לא רצה לגלות דבר ברור". בגמרא מצאנו מספר טעמים לאיסור - משום ניקור (גילוי), משום שא"א בלא צחצוחי חלב ועוד טעמים. הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות ג'ג) והפוסקים הזכירו טעם נוסף - משום שמעמידים אותה בעור קיבת נבלה. והנה בענין חלב עכו"ם הבאנו לעיל את סברת הרדב"ז, שהאיסור נאמר רק כשיש חשש שעירבו חלב טמאה, שהרי בישראל רואהו מותר, והפרי-חדש הביא שיטה זו וצידד בה הלכה למעשה. אולם רוב האחרונים דחו דבריו - ע"י בשדי-חמד אסיפת דינים, מערכת חלב נכרי, שאסף כעמיר גורנה סברת האוסרים בתקיפות. ובחתם-סופר כתב לאסור מטעם שמנהג הרי הוא כנדר דאורייתא. ואף שהחזון-איש (יו"ד סי' מא) הוכיח כסברת הפר"ח ודחה דברי החתם סופר, רבים מעידים שאמר הדברים להלכה ולא למעשה. בשו"ת שבט-הלוי (ח"ד סי' פו) כתב שדיבר עם החזו"א בענין זה, ואמר לו שהחתם-סופר היה נחוש בדעתו בענין זה למיגדר מילתא, ואין לחלוק עליו בזה. ונראה שחומרות בענין זה נובעות מכללי 'מיגדר מילתא'.

מצאנו בראשונים שהתייחסו להלכה זו, לא רק כחשש עירוב חלב טמא מדין מאכלות אסורות, אלא כדיני הרחקה מהעכו"ם. הר"ן בע"ז שם הביא דעת הר"י מיגש והרשב"א בתשובה ובתורת-הבית, שאסרו גבינת עכו"ם מחשש שמעמידים אותה בקיבת נבילה. ואע"פ שהטעם בטל, מ"מ מצד דיני הרחקה מן העכו"ם אסור גם כשאין בו טעם.

2. החשש לעירוב דבר טמא

הרא"ש, שדבריו הובאו לעיל, כתב באיסור החמאה שאינו יודע טעם האיסור; ואעפ"כ במקום שנהגו אסור לשנות, משום שלגבי מנהג גם אם בטל טעם האיסור, נותר הדבר באיסורו, כיון שיש עוד טעמים כמוסים הנעלמים מאתנו. כפי שמצאנו לשון זה באחרונים בענין חומרת חלב עכו"ם וחמאת עכו"ם, וכמבואר בערוך-השולחן בסימן זה, שלאחר שהביא דעת הפר"ח להקל במקום שאין חלב טמאה, ודחה דעה זו בתקיפות, כתב:

ליתר שאת אברר לך איך שכל דברי רבותינו קדושים הם כגחלי אש, מה שהתוודה לפני אחד מבעלי הבתים החשובים בלב נשבר, מה שהיה נוהג מחוץ לביתו בעיר גדולה שנהגו בה היתר שהיו קונים כל בוקר חלב שמן מהנכרי שחלבו גוי. ופעם התחילו לחקור ביניהם מאין לוקח החנוני הקטן כל כך הרבה חלב שמן, ושאלו אותו, ואמר שקונה באטליז של בשר מוח של בהמות וממחה אותו בחלב ומבשלם יחד וכו'. והבעל הבית התודה בפני, וצעק בקול גדול כמה גדולים דברי חכמים. וכך מקובלנו, שכל גזירת חכמים - לבד הטעמים הגלויים לנו, יש עוד טעמים כמוסים שלא גילו לנו חכמים. וביחוד ששמעתי, באמריקה יש רבים מהאומות ששותים חלב חזיר שמצוי הרבה.

ובגנזי-חיים מערכת אות סב כתב בענין זה:

ועתה חדשות אני מגיד, כי בא אלי יהודי כשר והעיד, איך ראה לגוי אחד שערב חלב בהמה טהורה בחלב טמאה. ושאלו לו: על מה ולמה עשית זאת? והשיב, כי לפעמים אינו נמכר החלב באותו יום ומחמיץ, וע"י נתינת חלב טמאה בתוך החלב הטהור מעמידו לבל יתחמיץ. על כן צריך כל ירא ה' להזהר שלא ישתה מחלב שחלבו גוי ואין ישראל רואה. גם יראה שיגער באחרים ששותים, שיגער בהם עד כמה שידו מגעת.

בענין החמאה שהותרה, ורק יש הנוהגים לאוסרה, כותב בעל אור-החיים הק' בספרו פרי-תואר סי' זה, לאסור כיום כל חמאת גויים, משום שהעידו לפניו שהגויים עושים הרכבה ומערבים חלב טהורה בחלב גמל, ובדרך הרכבה עושים חמאה. על כן אסורה החמאה. וכתב: "ומה שאמרו חז"ל חלב טמא אינו עומד - לא בחנו חז"ל אלא בחלב טמא לבדו, ולא בהרכבת חלב טהור. ולא עלה על דעת חז"ל, כיון שלא נמצא כזה בזמנם." ועיין בכף-החיים (קטו,מא) שהעיד, שבעירו היו גויים מערבים חלב ושומן מן החי, והזהיר לאכול חמאה רק למי שבקי ויודע לבדוק ההרכבה. ועיין בדרכי-תשובה ובערוך-השלחן שכתבו, שגם במקום שהמנהג להתיר החמאה, כיון ששמעו על הרכבות ועירובים, ועל חמאה מחלב גמל, הנהיגו לאסור. ועיין בנתיבי-עם שכתב, ש"בירושלים היו נוהגים היתר בחמאה, ומזה כמה עשרות שנים שאסורה מפני מעשה שהיה." ובנהר-מצרים לרבי רפאל אהרן בן שמעון (יו"ד הל' מאכלות אסורות) כתב, שנהגו במצרים להתיר החמאה; אבל הוסיף, שהתיר רק חמאה של כפריים שאינם מתוחכמים לערב בה דבר, אבל חמאת גוים הבאה מערי אירופה, שיש בה מתוחכמים, מי יודע מה מוסיפים בה.

והנה כיום, חשש עירוב דבר טמא אינו רק כשיש בהמה טמאה בעדרו, ויש חשש לא רק לעירוב שומן חזיר וכדומה, שלא היה בזמן שאסרום. כיום יש מוצרים רבים של אבקות חלב ומוצרים אסורים, שבקלות יכול הגוי לערבם בחלב ובחמאה. על כן הרבו האחרונים לאסור ולדבוק במנהג לאסור כל חמאה וכל חלב, גם אם אין בו חשש שעירבו בו חלב טמא. כיום אחד הטעמים הכמוסים נגלה לנו לעיניים: לאסור חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, גם אם אין חשש של עירוב חלב טמא, משום חששות שעירבו דברים אסורים, כמו שומן של איסור וכד'. בתעשיה כיום יש חששות רבים שמוסיפים מרכיבים שונים בחלב ובמוצריו, וכפי שהזהירו הפוסקים שאין לסמוך על דבר מבלי לוודא שלא עירבו בו מוצרים אסורים. וכיון שרוב האחרונים העלו לאסור עקב התמורות והשינויים, משום חששות של עירוב אסור, יש להחמיר כיום יותר באיסורים אלה.

VI. היש חשש אבר מן החי בחלבוני חלב?

1. היתר חלב - האם רק בחלב?

עם פתיחת מפעל חדש ליצור חלבוני חלב וסוכר חלב מחלב ישראל, נשאלנו ע"י רבה של "תנובה", ה"ר זאב ויטמן, שידידו רב לו בקידום כשרות החלב ומוצריו בארץ, אם יש לחשוש לדעת מרן בשו"ע שיש אוסרים מימי חלב משום אבר מן החי.

הספק הוא אם יש לחשוש שחלבונים אלו, העשויים ממי גבינה לאחר סינון המים, יאסרו לדעת מרן, שהביא שיש האוסרים מימי גבינה משום אבר מן החי, כמבואר בשו"ע יו"ד פא"ה. כמו כן, האם מותר להשתמש במים לאחר הסינון והפקת החלבונים לשטיפתם של החלבונים והכלים ורחיצתם, או שיש לחשוש לבליעת המים מדין אבר מן החי לדעת יש אוסרים שהביא בשו"ע שם.

בשו"ע שם כתב: "מי רגלי בהמה וחייה הטהורים וחלב ומי חלב שלהן מותר, והוא הדין למימי חלב שלהן, ויש מי שאוסר בזה." ובהג"ה: "והמנהג כסברא הראשונה". מי חלב היינו נסיוני דחלב, והיינו המים הראשונים הנשארים אחר שהעמידו את החלב והוציאו המאכל ממנו. לאחר שעושין הגבינה מבשלין הנסיוני, והאוכל צף למעלה והמים שנשארו לבדן זהו מימי חלב. הדעה הראשונה שהביא בשו"ע היא, שכשהותר חלב מדין אבר מן החי הותרו גם מי החלב ומימי החלב שבתוכו. ואילו היש אוסרים סבירא להו כה"ר אליעזר שהביא הב"י בסי' זה, שחלב הותר בגמ' (בכורות ו,ב) מגזירת הכתוב שאין בו משום אבר מן החי, אבל לא מי החלב.

2. האם היתר מי חלב הוא רק בשעת הדחק?

הלכה למעשה כתב בכף-החיים אות לח:

ולענין דינא - כבר כתבנו באו"ח סי"ג אות ז בשם כמה פוסקים, דכל היכא שסותם השו"ע להכשיר, ואח"כ כותב ויש אוסרים או יש מי שאוסר - דדעתו לפסוק כסתם, אלא שחושש לדעת היש אוסרים לכתחילה. ובשעת הדחק או הפסד מרובה יש להקל כסתם השו"ע.

אם כן ה"ה הכא: בשעת הדחק או בהפסד מרובה יש להכשיר מי החלב כסתם השו"ע. והיינו למנהג הספרדים, שקבלו חומרת השו"ע. אבל למנהג האשכנזים, היוצאים ביד רמ"א, שכתב "והמנהג כסברא הראשונה", יש להכשיר לגמרי, אף שלא בשעת הדחק. לפי זה, היות והפקת החלבונים ממי החלב נעשית בארץ מחלב ישראל, בכדי למנוע שימוש בחלבונים המיוצרים מחלב עכו"ם, שיש בהם חשש איסור של חלב עכו"ם ואיסור גבינות עכו"ם, ודאי שנכון ליצר החלבונים המותרים להלכה כסתם השו"ע; והוי כשעת הדחק, לפי שאין חלבונים בשוק מחלב ישראל. השאלה היא אם לדעת מרן יש מקום למהדרין לחשוש שלא לאכול חלבונים אלו, כדעת היש אוסרים שהביא בשו"ע. ונראה, שחלבונים המופקים ממי החלב מותרים גם לדעת היש אוסרים שהביא בשו"ע.

3. כיצד ניתן להתיר דבר שפרש מתוך דבר אסור?

על סברת האוסר מי חלב הביא הב"י דברי הרא"ש סוף פרק כל הבשר, וז"ל:

ומי החלב דפטור, היינו שהוציאו ממנו כל האוכל - דאחר שעשו הגבינה מבשלין החלב, והאוכל צף למעלה, ולא נשאר בו אלא מים בעלמא, והוא הנקרא מי חלב. והרמב"ם ז"ל בפ"ט מהל' מאכלות אסורות היה אוסר אותו באכילה, דהא בפ"ק דבכורות מצריך פסוק להתיר חלב משום דכל מידי דאתי מחי אסור. והכא אמרינן, דמי חלב אינו כחלב, וליכא קרא למישרי, וכיון דאתי מחי אסור. ואל תתמה שהרי מותר עם האוכל וכשפירש מן האוכל נאסר, דהכי אשכחן בדם האיברים, דכשהוא מובלע בבשר מותר, וכשפירש אסור.

ובש"ך שם ס"ק יג הביא דברי הרא"ש, וכתב:

ומכל מקום נראה לחלק, דהתם אינו נאסר עד שפירש, אבל הכא, שנאסר משום אבר מן החי, אם נאמר שמימי חלב בפני עצמן אסור משום אבר מן החי, אם כן גם כשהן עם האוכל יאסר שפירש מן החי. ומדהתירה תורה חלב, אע"פ שמימי חלב מעורב בו, א"כ הוא הדין מימי חלב בפני עצמה דמותר.

וצריך לבאר סברת הרא"ש, שמי החלב מותרים משום שכל עוד הם מעורבים בחלב הרי הם מתבטלים בחלב ואף הם בכלל ההיתר, אע"פ שמצד עצמם הם אסורים משום אבר מן החי.

על היש מי שאוסר שהביא בשו"ע, כתב הש"ך ס"ק יג: "ויש מי שאוסר בזה - פי' במימי החלב, אבל לא במי חלב ומי רגלים" - לפי שאת החלב התירה תורה, ומה לי אם הוא החלב עצמו, או המים הראשונים הנשארים אחר שהעמידו את החלב והוציאו המאכל ממנו. ולא נאסרו אלא מי החלב, שהם המים הנשארים אחרי שעושים הגבינה ומבשלים הנסיובי והאוכל צף למעלה והמים נשארים לבדם, שהם המים שפרשו מהחלב ואין בהם תערובת חלב, כדין דם האיברים שנאסר לאחר שפירש. לפ"ז, החלבונים המופקים ממי החלב, שהם עיקרו של חלב, ודאי שהם בכלל ההיתר. ולא נאסרו מדין אבר מן החי, לפי שלא נאסרו אלא המים שהופרדו לגמרי מהחלב ואין בהם חלבוני החלב.

הט"ז ס"ק ז כתב:

ויש מי שאוסר בזה - פירוש במי החלב, דהיינו לאחר שבשלו הנסיובי להוציא ממנו האוכל הצף למעלה. דחלב דווקא התיר הכתוב. והטעם - דכל שפירש האוכל

ממנו, הוי אבר מן החי, כמו בדם שג"כ האיסור אחר שפירש מהבשר. ואין להקשות ממה דתנן בנדירים, ולקמן סי' ריז: הנודר מחלב מותר בקום, והיינו מי החלב - שמע מינה דאין בו איסור. יש לומר: ההוא להנאה איתמר, אבל לא לאכילה. אבל במי רגלים מודה דמותר, דפירשא בעלמא הוא.

בבאר-היטב כתב, שהט"ז סובר שדעת היש מי שאוסר לאסור מי החלב, ולא רק מימי החלב, לפי שרק את החלב התירה תורה, ושלא כדעת הש"ך. ולפי זה גם החלבונים ושיירי החלב אסורים מדין אבר מן החי. אולם בפרי-מגדים במשבצות-זהב ס"ק ז כתב: "ויש לראות מה שכתב מי החלב, דהא כתב לאחר שמבשלין הנסיובי וזה היה מימי החלב. ואולי לאו דווקא, אלא מימי החלב קאמר." וא"כ דברי הש"ך והט"ז שווים הם, להתיר מי החלב, ולאסור מימי החלב. אולם מהמשך דברי הט"ז, שהוכיח שמי חלב מותרים מדברי המשנה 'הנודר מן החלב מותר בקום' (היינו מים היוצאים מן החלב - ר"ן נדרים נא,ב) לפי שאינו חלב, משמע שלדעת הט"ז אף מי חלב אסורים. עי' בפמ"ג שם מה שביאר בזה.

ובביאור הגר"א ס"ק יח הוכיח, שמותר לאכול מי חלב, שהרי הכותח (שהוא לחם מעופש עם מי חלב) אמרו בגמ' חולין קיא,ב שאסור לאוכלו עם בשר - משמע שבפני עצמו מותר באכילה. והנה גם אם נאמר כדברי באר-היטב בדעת הט"ז, שגם מי חלב אסורים, היינו דוקא מי חלב, משום שהמים הם העיקר, והנסיובי אף שהוא חלב, הרי הוא מתבטל במים, ונאסר מחמת המים שהם העיקר, ולא משום ששיירי החלב אסורים, שהרי הם בכלל חלב שהתירה תורה. וברור שאם יפרידו חתיכות החלב מהמים ויעשו מהם גבינה וכדו', מותר לאוכלם, ואין כאן משום אבר מן החי. וא"כ הוא הדין בחלבונים - לאחר שהפרידו אותם בזיקוק אחר זיקוק ממי החלב, גם לדעה שמי חלב אסורים, החלבונים מותרים, לפי שברור שהחלבונים בכלל היתר החלב, שהם המרכיב העיקרי בחלב שהותר.

3. פנים חדשות באו לכאן

ונראה שגם אם נאמר שכיון שמימי החלב נאסרו לאחר שפרשו מהחלב, אף החלבונים שנוצרו מהם אסורים, אף שחלבוני חלב הם, יש להתיר החלבונים מסיבה אחרת - משום שלאחר הזיקוק הרי הם מתגבשים כאבקה שאין לה לא צורה ולא טעם של מימי החלב שנוצרו מהם, והוי פנים חדשות שלא נאסרו. הרא"ש הביא בפ"ו דברכות את מחלוקת הראשונים בדין המושק, וז"ל:

יש אומרים שהמוש"ק הוא זיעת חיה. ונכון יותר שחיה ידועה היא, שיש לה חטוטרות בצוארה ומתקבץ שם תחילה כעין דם, ואחר כך חוזר ונעשה מוש"ק. והר"ז הלוי ז"ל היה אוסר לאוכלו מפני חשש דם. וה"ר יונה ז"ל פי', דאפשר ליתן בו טעם להתירו, לומר דפירשא בעלמא הוא. אע"פ שמתחילה היה דם, לא חיישינן להכי, דבתר השתא אזלינן. שהרי הדבש - אם נפל בו חתיכה של איסור, ואע"ג שהאיסור נימוח בתוך הדבש, כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו דבש, כמו דבש דיינינן ליה ומותר. הכא נמי - אע"פ שמתחלה היה דם, כיון דיצא מתורת דם בתר השתא אזלינן, ואע"פ שנותן טעם לשבח בתבשיל. ונראה דהא אפילו ראייתו צריכה ראייה.

לסברת רבינו יונה ז"ל ה"ה בחלבונים המופקים ממי החלב, אף שמקורם מהמים האסורים, כיון שהופכים החלבונים לאבקה לאחר הסינון והעיבוד, אינם אסורים, לפי שאינם מימי חלב, אלא פנים חדשות באו לכאן.

במגן-אברהם (או"ח רטז,ג) הביא את דברי רבינו יונה, והקשה עליו מדברי הגמ' בבכורות "דחלב חידוש הוא כיון דדם נעכר ונעשה חלב ה"ל לאסורו, א"כ ש"מ דבתר מעיקרא אזלינן". וכן מאפרוח שנולד מביצת טריפה, שהגמ' בתמורה לא נותנת טעם להתירו, משום "כל כמה דלא מסרח לא גביל, ובעידנא דקגביל עפרא בעלמא הוא", ואי לאו הכי היה אסור - משמע דבתר מעיקרא אזלינן. ומסיים בעל

מגן-אברהם דבריו: "ואם תאמר, הכא נמי קודם שנעשה מוסק עפרא הוא", ואם כן יש להתירו כמו ביצת טריפה. ודחה הדברים, משום "כי מי יודע זה". העולה מדברי המג"א, שגם הוא מודה לרבינו יונה להתיר בגוונא שבתהליך השינוי נפסדת צורת האיסור. ומסתבר שבתהליך זיקוק החלבונים ממימי החלב יש לא רק סינון וזיקוק, אלא עיבוד החלבונים ושטיפתם בחומרים שמפסידים אותם כחסרי טעם, וגם לדעת המג"א יש להתיר.

החזו"א (יו"ד סי' יב) לאחר שהביא מחלוקת רבינו יונה והרא"ש, כתב:

ונראה לפ"ז, שאם מוציאין במלאכת הכימיה אטמים מאיסור, ונותנין אותם אח"כ למאכל לתקנו - אי נפסל באמצע מאכילת אדם ואינו ראוי לא בפני עצמו ולא בתערובת, אף שעומד לגמור מלאכתו ויהא ראוי למתק הקדירה - מותר. אבל אם לא נפסל באמצע, תלוי במחלוקת הר"י והרא"ש.

והנה מסתבר שתוך כדי זיקוק החלבונים מגיע הדבר למצב שנפסל באמצע מאכילת אדם ואינו ראוי, ויש לברר הדבר. וגם אם אינו כן, עדיין הדבר תלוי במחלוקת הר"י והרא"ש. ומכיון שלהלכה מותרים מימי החלב, והספק הוא אם יש מקום להחמיר כדעת היש מי שאוסר, כדאי הוא רבינו יונה ז"ל לסמוך עליו. ומצאנו לחתם-סופר שהתיר שמן המופק מחרצני יין נסך, כיון שפנים חדשות באו לכאן, ואף שהשמן מקורו בחרצנים.

4. החשש לבליעת כלים

באשר למי החלב עצמם לאחר שזיקקו מהם החלבונים, אם מותרים בשימוש בית החרושת לשטיפת הכלים ולשטיפת גבישי הלקטוז עצמם ממינרלים וכדו' - כיון שמדובר בבית החרושת עצמו, וכפי שכתב יש בכך הפסד מרובה למפעל, ודאי שיש לנהוג כסתם השו"ע, שמימי החלב מותרים, וכמו שכתב בעל כף-החיים להתיר לדעת מרן במקום הפסד מרובה. ואין לחשוש להחמיר לבליעת הכלים מאיסור אבר מן החי, שהרי המים המזוקקים אין בהם טעם כלל, ואין לחשוש לפליטת הכלים וכדו'.